

Ochranářské projekty nosorožců ZOO Dvůr Králové v Africe

Dana Holečková

Fatu a MVDr. Přemysl Rabas - únor 2013. (dh)

Posláním moderní zoologické zahrady je záchrana živočišných druhů ohrožených vyhoubením. ZOO Dvůr Králové patří k největším chovatelům nosorožců. Jako jediná na světě rozmnožila severní bílé nosorožce a celkem se zde narodilo 50 mláďat 4 forem nosorožců, v chovu pytláky zdecimovaných nosorožců dvourohých drží světový primát.

Protože pytláctví a honba za ziskem z prodeje rohů téměř vyhubily všechny dnes žijící formy nosorožců, zapojila se královédvorská zahrada do ochranářských projektů. V roce 2009 navrátila do východní Afriky 7 nosorožců, což je a na dlouho bude světový rekord. Dosud žádná zoo africké přírodě takové množství nosorožců neposkytla. Není divu, nosorožce chová obvykle v počtu několika jedinců jen omezený počet zahrad, v Čechách dnes nosorožce potkáte pouze ve 3 zoo, množí je ale jen ZOO Dvůr Králové.

Nosorožci dvourozí (*Diceros bicornis michaeli*) pro Mkomazi

Novodobá katastrofa zasáhla dvourohé nosorožce koncem 20. století, kdy bylo pytláky vyhubeno během 20 let celých 96 % divoké populace. Pro černé správně dvourohé nosorožce se našla cesta k přežití budováním oplocených privátních a následně i státních rezervací. Jednou z nich se roku 1989 stala Ol Pejeta s největší skupinou černých nosorožců v Keni, kterou vlastní nejstarší ochranářská organizace světa sídlící v Londýně Flora and Fauna. Po vzoru keňských rezervací prosadil a zrealizoval v Tanzanii Tony Fitzjohn obdobný projekt reintrodukce nosorožců dvourohých východních ve státní rezervaci Mkomazi.

Na základě osobního pozvání Tonyho Fitzjohna, který hledal pro svůj projekt nosorožce, a

navštívil proto ZOO Dvůr Králové, byla v říjnu 2007 přímo v rezervaci Mkomazi dohodnuta spolupráce, která vyústila transportem 3 nosorožců dvourohých narozených ve 4. a 5. generaci v zajetí do Mkomazi v květnu 2009. V této části Tanzanie, která je součástí ekosystému Tsavo se v nedávné minulosti vyskytovaly stovky nosorožců. Mezi Mkomazi a Keňským národním parkem Tsavo mohla tedy zvířata volně migrovat. Tony se souhlasem tanzanské vlády oplotil 42 km² uprostřed rezervace a dovezl prvních 8 nosorožců z NP Addo v JAR již v letech 1997 a 2001. Královédvorskí nosorožci představují pro Mkomazi i celou Tanzanii zcela novou krev, protože pytláci vyvraždili všechny jejich divoké příbuzné. Ironií osudu je skutečnost, že většina zakladatelů královédvorského chovu pocházela právě z parku Tsavo, a tedy zvířata byla poslána doslova do země svých předků.

Po několikaměsíčních přípravách byli tři mladí nosorožci – Jamie, Jabu a Deborah, odvezeni do Amsterdamu, odkud odletěli na mezinárodní letiště Kilimanjaro, odkud byli převezeni do Mkomazi, v té době již zásluhou úspěšného návratu nosorožců prohlášenou za nejmladší národní park Tanzanie. Aklimatizace probíhala velmi úspěšně, již za měsíc nosorožci obývali malý přírodní výběh napojený na bomu (6 spojených ohrad). Za 4 měsíce obýval samec Jamie se samicí Deborah území o ploše 6 km² a ve vedlejším podobném prostoru žil nejmladší samec Jabu. Nosorožci rychle přivykli své přirozené potravě, podpořené dlouhým obdobím dešťů, které do Mkomazi přichází jednou za 4 roky. Vegetace se změnila v džungli a nalézt nosorožce bylo velmi obtížné. Za tím účelem jim byly do rohu umístěny vysílačky a strážci denně bezpečně identifikují jejich polohu. Ještě nedospělý Jabu navázal přátelský vztah s Tonym Fitzjohnem, a tak se Tony po desetiletích práce s nosorožci dočkal i osobního přátelství s nosorožcem, což mu dosud ostatní jedinci pocházející z divočiny odpírali.

Při pravidelných kontrolách byla 2. října 2011 spatřena samice Deborah v doprovodu den starého mláděte. Byla jí samička následně pojmenována Hilla, která přišla na svět divoká a v místě kudy kdysi chodila i její prababička. První týdnů po narození jí i s matkou doprovázel také otec Jamie.

V roce 2012 Tony rozšířil rezervaci a dalších 10 km², určených právě pro české nosorožce. Důvodem byla i skutečnost, že Tony začal jednat o dovozu dalších zvířat a potřeboval pro ně bomu a přílehlající aklimatizační výběhy. Již v létě 2012 dorazilo do Mkomazi další trio mladých nosorožců – 1 samec a 2 samice, které přicestovalo z rodné Zoo Port Lympne v Anglii.

Poslední šance na přežití – projekt severních bílých nosorožců v Keni

Asi 30 severních bílých nosorožců žilo v jediném národním parku Garamba v demokratickém Kongu ještě v roce 1995. Ti ale postupně podlehli občanským válkám a pytlákům a to i přesto, že v roce 2005 byl konžskou vládou odsouhlasen přesun 5 zvířat do rezervace Ol Pejeta. Navzdory mezinárodnímu úsilí a značným finančním prostředkům vynaloženým na tuto záchranu, lokální úředníci v Garambě přesunu zabránili, ochránci byli nuceni národní park opustit, aby si zachránili holé životy a nosorožci zůstali na pospas pytlákům, kteří neváhali zastřelit i některé domorodé strážce.

V té době v královédvorské zoo pokojně rostla samička Fatu – poslední severní bílý nosorožec narozený v zajetí a chovatelé se těšili, že po každoročně opakovaných pářeních znovu

Hilla s Deborah se schovávají v buši - únor 2012. (dh)

Fatu a Sudán, v pozadí nejvyšší hora Keni Mont Kenya - únor 2013. (dh)

zabřezne její matka Nájín. Jak se později ukázalo, Nájín nezabřezla, a i proto proběhlo v ZOO Dvůr Králové v září 2008 mezinárodní jednání, kde bylo dohodnuto, že přesun posledních reprodukce schopných zvířat do přírodních podmínek Afriky, by měl napomoci přirozenému reprodukčnímu chování a rozmnožování. Bílí nosorožci se v zajetí, na rozdíl od přírody jen vzácně množí, protože samice prakticky hormonálně necyklují. Navíc se plánovalo možné spojení s posledními divokými jedinci, protože se předpokládalo přežití 1-3 nosorožců v Garambě.

Snahou projektu je na základě doporučení Skupiny specialistů na africké nosorožce (AfRSG) – významné ochranné organizace snažící se o přežití nosorožců v Africe, aby na jedné straně vznikali čistí severní bílí nosorožci ale zároveň i kříženci obou poddruhů bílého nosorožce, neboť vzniklí kříženci by mohli být nositeli důležitých genů. Zachování genů severních bílých nosorožců je podporována zejména proto, že jižní formu zabíjí spavá nemoc, která se v místě jejich přirozeného rozšíření nevyskytuje. Severní poddruh je vůči spavé nemoci rezistentní a předpokládá se, že odolnost by mohli zdědit i kříženci.

Pro severní bílé nosorožce byla vybrána jako nejlepší lokalita rezervace Ol Pejeta v Keni. Transport proběhl 19. a 20. prosince 2009, a nosorožce očekával v Keni celý novinářský svět, tedy s výjimkou zástupců médií z Čech, kteří přijeli o měsíc později i s patronem projektu Ondřejem Vetchým. Aklimatizace probíhala velmi dobře, již začátkem ledna byla zvířata navykána na elektrické ohradníky a pobyt v přírodním výběhu.

V dubnu 2009 bylo dokončeno oplocení 300 hektarů navazujících na bomu a první výběh českých nosorožců. Sem bylo z rezervací Lewa a Ol Pejeta přemístěno 5 samic jižní formy, dokonce jedna se 3 týdny starým mládětem, a k nim byl přidán samec Sudán a samice Nájín. Důvodem byla snaha vyvolat potřebné přirozené sociální chování zvířat, kdy se předpokládalo, že se samice Nájín zapojí do skupiny dalších samic a začne přirozeně hormonálně cyklovat.

Samec Suni se samicí Fatu obývali velký výběh přiléhající k bomám. Již v roce 2010 se dostavilo sexuální chování – Sudán pářil jižní samici Arimet a v říjnu bylo zaznamenáno páření Suni s Fatu. V lednu 2011 při pravidelné schůzi komise řídící projekt, kde má ZOO Dvůr Králové jako majitel zvířat, své zástupce, dorazila zpráva, že Fatu je s nejvyšší pravděpodobností březí. Následně však březost potvrzena nebyla, neboť zdá se, že krátce po zabřeznutí došlo ke vstřebání embrya. Po celou dobu je samicím, stejně jako tomu bylo ještě v zoo, odebírán dvakrát týdně trus, který vyšetřuje tým doc. France Schwarzenbergra ve Veterinární univerzitě ve Vídni. Metodiku vyvinul sám MVDr. Schwarzenberger a jeho tým je proto nejpopovolanějším. Vyšetřování vzorků finančně podporuje české Ministerstvo životního prostředí.

Situaci zkomplikoval průnik pytláků do Ol Pejety v roce 2011, poprvé za více než 20 let existence rezervace, který měl za následek zabití 4 divokých nosorožců. Pytláci sice nepronikli na území našich nosorožců, které je oploceno a střeženo uvnitř rezervace. Přesto bylo třeba přijmout zásadní opatření, najmout a vycvičit vojensky vyzbrojené hlídky. To se ukázalo jako účinné a od té doby se do rezervace vrátil klid a mír, nicméně to odčerpalo lidské a finanční kapacity, které měly být věnovány k rozšíření výběhu pro Suniho.

Samice Nájin se držela stranou od jižních samic, její hormonální cyklus vykazoval přetrvávání žlutého tělíska a došlo ke zhoršení její tělesné kondice. Proto byla přesunuta v červnu 2011 do výběhu k Fatu a samci Suni. Zajímavé bylo, že matka s dcerou, kterou Nájin a Fatu jsou, si spolu celý den hrály, protože se 1 rok neviděly! V té době všichni, zejména keňští ošetřovatelé, věřili, že by mohla být Fatu březí, protože podle hormonálních vyšetření a výsledků z Vídně pravidelně cyklovala a k páření došlo 14.5. a 9.6.2011 (cyklus 26 dní). Nečekané páření v srpnu (22.8.) 2011 však ukázalo, že k zabřeznutí nedošlo, a protože nezabřezla ani po srpnovém páření, byla Fatu přemístěna v listopadu 2011 do výběhu k Sudánovi. Mezitím se Nájin zcela upravil cyklus a Suni ji pravidelně pářil 23.3., 25.4. a 26.5., cyklus vykazoval délku 32-33 dní. Protože vyšetření trusu dovezeného v září 2012 březost Nájin bohužel nepotvrdilo, byly do výběhu k Sunimu a Nájin přidány v listopadu 2012 dvě samice jižní formy. A to přesunutím od Sudána, kterému zůstala Fatu a jedna jižní samice s mládětem.

Fatu ve svém výběhu na rozdíl od matky začala komunikovat s jižními samicemi, i když i ona trávila část dne sama nebo se samcem Sudánem.

Poslední jednání komise řídící projekt proběhlo v únoru 2013, kde bylo dohodnuto, že pokud vyšetření odvezených vzorků trusu nepotvrdí březost, bude Sudán přemístěn do bomy a střídán do výběhu Suniho a k Fatu s jednou jižní samicí bude přesunut jižní samec.

Úspěšnost projektu komplikuje skutečnost, že severní a jižní bílí nosorožci, kteří byli vždy považováni za poddruhy stejného druhu, jsou dnes uznáváni jako samostatné druhy na základě vědecké práce publikované v roce 2010 a jejímž spoluautorem je český zoolog RNDr. Jan Robowski. Podle nové systematiky je tedy severní bílý nosorožec nově nazýván nosorožec Cottonův (*Ceratotherium cottoni*) a jižní forma nosorožec tuponosý (*Ceratotherium simum*). Proto snaha o produkci kříženců nemusí uspět, jelikož samostatné druhy se obvykle plodně nepáří nebo narození kříženci jsou omezeně plodní. Navíc jižní samice měly ve spojení s českými nosorožci navodit potřebné sociální a teritoriální vazby, což by u poddruhů bezpečně fungovalo, ale samostatné druhy takto fungovat nemusí. Někteří zoologové však rozdělení na samostatné druhy neuznávají, až čas prověří právě na českém projektu v Keni, kdo má pravdu.

I když zatím nemáme mláďe, všichni čeští nosorožci žijí v podmínkách, kam patří, žijí svobodně a s nejvyšší péčí, páří se a komunikují s jinými nosorožci i zvířaty. Pomáhají ochraně přírody na dálku ale i fakticky. Jejich rezervaci může denně projet jedna skupina návštěvníků, a poplatek jde na ochranu přírody, zejména nosorožců. Do Ol Pejeta se za českými nosorožci mohou vypravit i Češi, a být hrdí na svou zem. Dokud žijí a páří se, zbývá naděje, že podobně jako samice černého nosorožce Deborah, budou mít své divoké mláďe i samice Nájin a Fatu.

Samotný transport zvířat ze ZOO Dvůr Králové obrátil pozornost světové veřejnosti k problematice nosorožců jako takových a čeští nosorožci tak velmi zřetelně pomáhají nepřímou ochraně všech nosorožců. Dokladem je i vítězná fotografie World Press Photo 2012, na níž je český samec Sudán s ozbrojenými strážci.

Najin u bomby - únor 2013. (dh)

Suni značuje ve výběhu - únor 2013. (dh)